

Seitsmest põialpoisist, suurest Siberimaast ja Vastseliina rätsepmeistrist

Risto Järv. *Eesti imemuinasjuttude tekstid ja tekstuur. Arhiivikeskne vaatlus. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 7. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2005. 226 lk, ill.*

Risto Järv kaitses doktoriväitekirja *Eesti imemuinasjuttude tekstid ja tekstuur. Arhiivikeskne vaatlus* 5. septembril 2005. Nagu 21. sajandile kohane, on ta muinasjuttude uurimiseks kasutanud arvutit. Tema vaatlusväljaks on Eesti Rahvaluule Arhiivi kogudes talletatud imemuinasjutud. Ühtlasi on Risto Järv vedanud aastaid muinasjutuprojekti, mille eesmärgiks oli üles otsida, tüpologiseerida ja digiteerida kõik imemuinasjutud. Sissejuhatuseks väitekirjale, mille põhiosa moodustavad seitse varem avaldatud artiklit, kirjeldabki ta muu kõrval projekti algust ja edenemist, vaikumata maha töös kohatud raskusi. Kuigi käsikirjalised kogud peaksid nüüdseks küll kõik olema arvele võetud ja arvutisse sisestatud, käib siiski veel ülerehitsemine. Ka on seniajani puudu põhiosa helisalvestatud tekstidest. Nii või teisiti on rohkem kui viis ja pool tuhat teksti sisaldav korpus rikkus, mida Risto Järv on oma uurimustes kasu kandma pannud.

Sissejuhatuse on vägagi ulatuslik ja oma põhiosas hästi informatiivne: ülevaade terminikasutusest, muinasjuttude süžeede ja tegelaskujude käsitlustest jm.

Tüübikataloogide probleeme on valgustatud põhjalikult ja vähemalt mulle tundub, et veidi vabandavas laadis. Loodan, et eksin, sest tüübikataloogid peaksid ennast ometi tõestanud olema, mida näitab ka 2004. aastal Soomes sarjas Folklore Fellow Communications Soome Teaduste Akadeemia välja antud Hans-Jörg Utheri kolmeköiteline kataloog *The types of international folktales: A classification and bibliography: Based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson*.

Muinasjutud on kahtlemata “naturaalne” žanr, mille piirid ometi ei ühti alati teadlaste tõmmatuga – ja mis nähtavasti muutuvad ka ajas. Žanripiiride muutumise kohta on esitatud head näited autori enese (osavõtul) salvestatud setu jutustajate hinnangute kujul.

Väitekirja põhiosa moodustavatest artiklitest esimeste valmimis- ja ilmumisajad jäävad enam kui viie aasta taha. 1999. aastal valminud “Vale-Jüri kiusatus” käsitleb ülimalt laia levikuga ja palju uuritud muinasjututüüpi AT 300 (*Lohetapja*), mille kohta tundub lausa lootusetu midagi uut ja ühtlasi mõistlikku öelda. Artikli alapealkirjast “Valekangelasest “Lohetapja” (AT 300) põhjal” selgub, et konkreetsemat huvi on tuntud just vale ja pettuse teel kangelase asemele astunud antagonistist vastu. Keerukas on olnud muinasjuttude, sealhulgas legendipäraste motiividega muinasjuttude eraldamine legendidest, kuid ka sugulastüüpidest ja kontaminatsioonidest, mis paratamatult on jäänud osalt uurija intuitsiooni hooleks. Valekangelasele keskendudes on dissertant arvestanud varasemaid mainekaid uurijaid, kellega ta vajaduse korral ka sõakalt vaidlusse astub. Valitseb üsna kindel vastavus kangelase ja antagonistiga osatäitjate vahel, mõlemate sotsiaalne staatus on võrreldav, näiteks kuningapoeg – kindral või saunamehe poeg – kutsar. Korrelatsioon on tähelepanuväärne ja sunnib otsima võrdlusi teistest muinasjututüüpidest.

Muinasjutu-uurija Risto Järv. Alar Madissoni foto.

“Eesti imemuinasjuttude kangelaste, jutustajate ja kogujate soost” on ilmunud kaks aastat hiljem ja selle materjalina on kasutatud 2000. aastaks arvutisse sisestatud muinasjutte, mida oli ligi poole võrra vähem praegusest. Siiski on ka see tekstihulk väga suur. Tõsi, paljudel puhkudel on jutustajad anonüümsed, nii et suurt osa tekste pole soolise aspekti jälgimiseks võimalik analüüsida. Muide, siinkohal tahan vastu vaielda autori (tõsi küll, sulgudes tehtud) oletusele, nagu võinuksid anonüümsed jutustajad olla suuresti naised, kelle madala sotsiaalse staatuse tõttu ei peetud nende nimesid jäädvustamisväärseiks. Usutavasti nii see siiski polnud: kes märkis jutustajaid, see märkis ilmselt nii mehi kui ka naisi. Meesjutustajate ülekaal varasema perioodi põhiliselt meestest kogujate kirjapanekutes võib küll põhineda sellel, et nende repertuaari hinnati kõrgemalt. Autor nendib “üllatuslikult” suurt lähedust Bengt Holbeki saadud tulemustele.

“Jaan Sandra isikupärased muinasjutud” puhul vahetub lähenemisviis. Tegu ongi järelsõnaga selle problemaatilise suuroguja kirja pandud juttude valimikule. Risto Järv on oma iseloomustuses pigem tagasihoidlik, eriti võrreldes Oskar Looritsa ebakriitilise ülistusega, kuid samas on ta ometi leidnud Jaan Sandra muinasjutukirja-

panekutes positiivseid omadusi: emotsionaalsust, stiililist vaheldusrikkust jne. Eks osalt järgi Risto Järv ka folkloristika teatud trende, mille kohaselt jutustajat vaadelakse täisõigusliku autorina – ja varasemad kogujad olidki ühtlasi jutustajad. Pean tunnistama, et kuigi olen eheda jutu paadunud eelistaja, sundis Risto Järve samuti emotsionaalne – kuigi mitte sandralikus laadis – kirjutis asuma mind J. Sandra suhtes mõneti leebemale seisukohale. Tegelikult olin juba mõne aasta eest kogenud positiivset üllatust, kui Vastseliina rahvajutukogumikku koostades leidsin J. Sandra saadetistest rea sisult huvitavaid ja samas ka enam-vähem rahvapärases laadis kirja pandud muistendeid. Jaan Sandra vääriks kahtlemata monograafiat, ja kes selle ka kirjutab, peab väga tõsiselt arvestama Risto Järve artiklit.

Dissertandi enda kogutud materjal ja kogumiskogemused on neljanda artikli “*Vana-aolidsõq jutoq* kaasajal – kogumiskogemus Orava külas Siberis” aineks. Selle saamislools oli oluline muinasjutuprojekti koostöö idaeestlaste projektiga, mida on pikki aastaid edukalt vedanud Anu Korb. Huvitavat on selles artiklis mõndagi: siin on vaadeldud ootuspäraseid vene mõjusid, samuti kirjaliku ja suulise segunemist ja segiajamist, aga kõige huvitavamaks võib pidada jutustamissituatsiooni analüüsi. Autor näitab, kuidas toimib jutustajate töö- ja rollijaotus: kahe jutustaja puhul võib teine olla meeldetuletaja ja seega abistaja, kuid ka konkurent. Ka kogujate eneste strateegiaid on valgustatud.

“Ehe” ja “ehitud”. Mõnest autentsusprobleemist 19. sajandi muinasjutukirjapaneekutes” analüüsib autentsusprobleeme Eestis nelja jutuga esindatud *Sukelduja ning kuningatütar* tekstide võrdlemise abil. Tulemuseks saadakse, et tegu on Carl Robert Jakobsoni loominguga, tema tõlgitud Friedrich Schilleri ballaadi proosaversiooniga, kusjuures F. Schiller omakorda oli kasutanud Sitsiilia legendi. Sama artikli teine osa käsitleb *Hansu ja Grete* eesti variante. Nenditakse, et tegu on kontaminatsiooniga, mille esimene pool on mõjutatud vendadest Grimmidest, teine aga eesti traditsioonis hästi tuntud seoses koerakoonlastega. Küsimus Carl Robert Jakobsoni ja Juhan Kunderi tekstide vahekorra kohta jääb lahendamata. Autor arutab, kuidas kirjandus võib suulist traditsiooni mõjutada. Kahju, et ta piirdub käsikirjaliste tekstidega, mille saatjad on Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna lühivormide uurimiserühma poolt tuvastatud kui kirjandusest mahakirjutajad.

“Kas nimi rikub muinasjutu?” kasutab digitaalse korpuse võimalusi – ja selgub, et reaalseste Eesti saarte nimesid sisaldavad tekstid on kas muistendilaadsed, kirjanduslaenulised või individuaallooming.

“Sehvtjeviiten ja seitse tõdemust. Isikunimedest muinasjuttudes” vaatleb isikunimesid. Keerukas on vahel eraldada pärisnime üldnimest. Sehvtjeviiten ja Seimeveste on Lumivalgekese laenunimed, sest Schneewittchen oli lihtsalt eestlasele keeleliselt liiga keerukas, ka on tegu nn tüübikindla nimega. Kui autor arutleb teatud setu variantides esinevate ebatüüpiliste nimede üle, tuleb taas esile ta heatahtlikkus. Samuel Sommeri kaastöölised kirjutasiid paraku paljud jutte maha raamatuist ja üksiksteise pealt, samuti esitasid samu jutte ja laule, neile ainult teise esitaja andmed lisades. Nii pole ka Viktor Ruusamäe Lumivalgekese-nimede puhul erilisi kahtlusi, et erandlik isikunimi on ka ettevaatusele sundiv märk. Ootuspärastelt on enimkasutatavad nimed sajandeid olnud soosiknimed, nagu mujalgi Euroopas. Kalevi esinemine soosiknimede hulgas üllatas, hiljem annab autor sellele osaliselt kehtiva seletuse: “valdav osa” (aga kui palju?) neist nimedest on pärit *Vastaseotsija* (AT 650B) tekstidest.

UUDISED

Kuid kas Kalev võrdub Kalevipoeg? Ja tahaks siiski teada, kus esineb veel Kalevi nimi.

Muinasjutu-uurijate ja huviliste seisukohast on tore, et vastse doktori tarmukal juhtimisel jätkatakse eesti imemuinasjuttude korpuse täiendamist, mille digitaalne kuju võimaldab leida kiireid vastuseid mitut laadi küsimustele. Võib loota, et selle alusel valmib antoloogia, mis ei põhine ainult koostaja intuitsioonil, vaid teraviku tundmisel. Võib loota, et projekt laieneb legendidele ja novellilaadsetele muinasjuttudele.

Kristi Salve

Individuaalne ja kollektiivne traditsionaalses kultuuris

Ingrid Rüütel 70

Eesti rahvamuusika uurimise *grand old lady* Ingrid Rüütel tähistas 3. novembril 2005 oma 70. sünnipäeva. Tema nimega seostub mitte üksnes töö rahvamuusika uurimisel ja viisitüpoloogiatega loomisel, vaid ta on ka hulk organisatoorset tööd, sh Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvamuusikasektori (praegu Eesti Kirjandusmuuseumi etnomusikoloogia osakond) loomine, erialaste raamatusarjade algatamine jpm.

Täpselt juubilaril sünnipäeval, 3. novembril 2005 korraldasid Eesti Kirjandusmuuseum ja Eesti Rahvuslik Folkloorinõukogu Tallinnas hotelli Reval Olümpia konverentsikeskuses rahvusvahelise konverentsi *Individuaalne ja kollektiivne traditsionaalses kultuuris*, millega tähistati Ingrid Rüütli 70. sünnipäeva. Sünnipäevakonverentsi avasõnad ütles Eesti Kirjandusmuuseumi direktor Janika Kronberg.

Konverentsil käsitletud rahvamuusika aspektid – individuaalsus ja kollektiivsus – on olnud ka Ingrid Rüütli viimase aja uurimustes olulisteks märksõnadeks. Individuaalse ja kollektiivse keerukas suhe pärimuslikus materjalis on traditsionaalse kultuuri uurijaid ikka inspireerinud. Teatud ideoloogiatest ja õpetustest lähtuvalt on siiski eelistatud rõhutada kord pärimuse individuaalseid, kord kollektiivseid jooni. Iga pärimusekandja asub mingi kultuuri sees, kuid see ei tähenda, nagu oleks rahvaluule anonüümne või autorita kollektiivne pärimus. Pärimusekandjad pole pelgalt vana ja õpitu kordajad, nad on loovad indiviidid ning iga esitatud tekst, laul, tants või muusikapala on alati uus ja peegeldab nii üksikisikut kui ka ühiskonda ja aega. Individuaalse ja kollektiivse ühendus pole traditsionaalses kultuuris midagi oksüümoronlikku. Kollektiivsus ei tähenda ilmtingimata homogeensust ega välista jõulisi loojaisiksusi ning vägagi individuaalseid pärimusliku materjali arendusi ja uustõlgendusi.

Janika Oras Eesti Rahvaluule Arhiivist ja Poola etnomusikoloog Anna Czekanowska käsitlesid oma ettekannetes teatud pärimusrühmade väljapaistvate naiste ning nende tegevuse ja neist loodud kuvandi tõlgendamisega. Janika Orase ettekande ees-

Ingrid Rüütel esinemas. Alar Madissoni foto 2005.

märk oli heita valgust neile laulikutele, kes on arhiivisalvestuste, tekstide ja nootide taga. Kõrvutades erinevate folkloristide loodud representatsioone Kuusalu kihelkonna rahvalaulikust Risanda Kravtsovist, analüüsis ta uurija ja informandi vahelisi suhteid ja vastasmõjusid ning kirjeldas lauliku positsiooni tema keskkonnas. Anna Czekanowska tutvustas kahe Tatra mägedes tegutsenud naisviuldaja loojaisiksusi ning seda, kuidas need naised on suutnud vastu seista patriarhaalse ühiskonna normidele ja püüdnud radikaalselt laiendada traditsioonilisi naistele pakutavaid võimalusi eneseteostuseks muusikutena.

Nii Rimantas Sliūzinskas Klaipeda Ülikoolist kui ka Ingrid Gjertsen Bergeni Ülikoolist lähtusid oma ettekannetes luterliku koraali rahvapärastest esitusviisidest. R. Sliūzinskas tutvustas Klaipeda luterlaste omapäraseid koraaliviiside muundusi ning selliste individuaalsete uuenduste võimalikke põhjusi, mis on peamiselt seotud saksa koraaliviiside loogika ja vaadeldud piirkonnas levinud muusikalise mõtlemise erinevustega. I. Gjertsen näitas oma ettekandes, kuidas võimalike laulude esitussituatsioonis on minevik ja olevik dialoogiliselt seotud. Iga

UUDISED

esitus on alati dialoogis minevikus toimunud esitustega, traditsiooniline esitussituatsioon on protsess, millest võib leida nii muusikalist stabiilsust kui ka varieerumist.

Udmurdi etnomusikoloog Irina Nurijeva ja Katalin Lázár Ungari Teaduste Akadeemia Musikoloogia Instituudist käsitlesid improvisatsiooni ja traditsiooni vahetõrki pärimuslikus materjalis. I. Nurijeva tutvustas udmurdi improvisatsioonilisi *krez*-laule ning analüüsis viise, leides neis lisaks individuaalsetele ja juhuslikele arendustele ka rohkelt traditsioonilist ja stabiilset. K. Lázár demonstreeris ungari rahvamuusika ja -tantsude abil, kuidas improvisatsioon ja traditsioon on omavahel seotud ning kuidas ka traditsiooniline improviseerimiskunst on seotud kindlate reeglite ja piirangutega. Rimantas Astrauskas Leedu Teatri- ja Muusikaakadeemiast analüüsis ida- ja lõunaleedu kalendritavandiga seotud laule eesmärgiga teha kindlaks stabiilsed ja varieeruvad osad laulude struktuuris.

Ingrid Rütli pikaajalise viiside tüpologiseerimise huvi ehk individuaalsete viisivariantide ja lokaalsete arenduste tagant üldiste mudelite otsimisega oli seotud Eesti Teatri- ja Muusikaakadeemia teaduri Žanna Pärtlase ettekanne, mis lähtus juubilaru setu muusikat ja eesti regilaulude tüpologiseerimist puudutavatest töödest. Arvestades setu vokaalmuusika eripära, leidis Ž. Pärtlas, et selle tüpologiseerimise aluseks peaks olema nn harmooniline rütm (vastanduvate laadiastmete vaheldumise rütm), mis on nende viiside struktuuris väga stabiilne element ja seega viisi esindavaim tunnus.

Sihtasutuse Kihnu Kultuuriruum esinaine Mare Mätas rääkis kihnu naistele üliolulisest rätiku kandmise traditsioonist ja rätikutüüpidest Kihnus. Ettekanne tõi esile selle, kuidas kultuurikandjad ja kultuuriuurijad tähtsustavad ja toovad esile erinevaid nähtusi. Etnograafide tähelepanu alt kõrvale jäänud kirjust sitsikangast valmistatud põlled ja jakid ning poest ostetud pearätikud on kihnu naistele väga tähenduslikud ja hinnatud ning kannavad mitmesuguseid sõnumeid ja lugusid. See, mida kultuurikirjeldaja käsitleb uue ja ebaalgupärasena, võib kultuurikandjatele olla fundamentaalne ja representeerivaim osa kultuurist.

Riitta Korhonen ja Kari Bergholm puudutasid oma ettekannetes samuti Ingrid Rütli väga olulisi valdkondi. CIOFFi (*International Council of Organizations for Folklore Festivals and Folk Art*, eesti k Rahvusvaheline Folkloorifestivalide ja Traditsioonilise Kunsti Organisatsioonide Nõukogu) presidendi Kari Bergholmi ettekanne käsitles sekundaarset traditsiooni ja folklooriliikumist. Ta analüüsis erinevaid folkloorikavade liike ning folkloorirühma juhendaja võimalikke rolle ja ülesandeid. Riitta Korhonen Turu Ülikoolist analüüsis Soome eelkoolialiste laste õppekavasid ning vaates, kuidas on omavahel seotud traditsioon ja haridus.

Mitmed konverentsiettekanded käsitlesid Ingrid Rütli tegevust etnomusikoloogi ja folklooriliikumise edendajana. Nikolai Bojarkin Mordva ülikoolist rääkis Ingrid Rütli soome-ugri muusika alaste uurimuste tähtsusest Venemaal elavatele hõimurahvastele. Kauaaegne kolleeg Kristi Salve Eesti Kirjandusmuuseumist kõneles temast kui etnomusikoloogist, Ajalooinstituudi teadur Igor Tõnurist aga andis ülevaate tema osast eesti folklooriliikumises.

Konverentsipäeva lõpul esitlesid Ingrid Rütli ja Ene Tiit oma uut raamatut *Pärimuskultuur Eestis – kellele ja milleks*. See on ulatusliku uurimuse esimene osa, mis annab ülevaate eesti folklooriliikumises osalejate seas läbi viidud põhjaliku ankeet-

küsitluse tulemustest. Loodetavasti inspireerib jätkuv huvi rahvamuusika ja selle viljelejate vastu veel nii mõnegi monograafia loomist ja samasugust novaatorlikkust uute teemade käsitlemisel.

Andreas Kalkun

Folkloristide talvekonverents “Haldjas 10”

Rahvaluuleuurijate talvekonverents, millega tähistati Eesti esimese ja seni veel ain-
sa folklooriserveri Haldjas <http://www.folklore.ee> (vana aadressiga <http://haldjas.folklore.ee>) kümne toimimisaasta täitumist, peeti 15.–16. detsembril 2005 Otepää külje all Nüplis Marguse puhkekeskuses. Konverentsi korraldas Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond, peakorraldaja oli Piret Voolaid.

Kui osavõtjad hakkasid ennelõunal talvepealinna poole liikuma, oli Tartu som-
pus ja hämar. Mida lähemale sihtpunktile, seda talvisemaks ehk siis lumisemaks muutus bussiaknast möödavilksatav maastik. Matsakaid helbeid langes lakkama-
tult...

Kahel päeval võtsid folkloristid ja nende sõbrad sõna teemadel, mis seostusid
inimeste loodud intellektuaalse virtuaalse maastikuga, millel kulgevad, kohtu-
vad, ristuvad ja põrkuvad mitmesugused ideed, isikud ja suhtlusrühmad. Ette-
kandeid, milles käsitleti arvuti- ja virtuaalmaailma käsikäes folklooriga, peeti ühte-
kokku kuusteist. Lisaks esitati üks stendiettekanne, esitleti CD-andmebaase ja
anti ülevaade Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristide tegevustest-saavutustest aastal 2005.

Esimese päeva lõunase sessiooni avas Eesti Kirjandusmuuseumi direktor Janika
Kronberg Tartust, tehes seda veebikaamera kaudu interneti teel. Tervitussõnad üt-
les ka Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna juhataja Mare Kõiva. Seejä-
rel asuti kuulama ettekandeid.

Andres Kuperjanov tegi retrospektiivse ülevaate folklooriserveri sünniloost, välja-
ehitamisest ja rahastamisest. Server Haldjas rajati 1995. aastal ja juba 1996. aastal hak-
kasid ilmuma elektroonilised väljaanded *Folklore. An Electronic Journal of Folklore*
ja *Mäetagused*. A. Kuperjanov võrdles 1999. aasta kahe kuu ja 2005. aasta detsemb-
rikuu viie päeva serveri külastatavusstatistikat. Illustreerivad diagrammid näita-
sid, et üksnes päevaste päringute arv on kasvanud 14 korda. Eesti elektroonilised
folklooriajakirjad on ka maailmas autoriteetsed ja nende reiting kõrge mitmetes in-
terneti otsingusüsteemides (nt <http://www.google.com>).

Mare Kõiva vaatles ettekandes “Heterogeensed protsessid. Internet ja uurijahu-
vid” internetiruumis liikuvaid suhtlusrühmi ja -tasandeid kahe keskkonna (<http://www.rate.ee> ja <http://home.neopets.com>) näitel. Internetis suheldes võib üks isik kuu-
luda mitmesse rühma, mistõttu saab võimalikuks pärimuse ja info liikumine rühma-
de vahel.

Arvo Krikmanni ettekanne “Delfi kommentaarid – peldikusein või aardelaegas?”
lähtus polüfunktsionaalse portaali <http://www.delfi.ee> intrigeerivatest teemadest ja
vürtsikatest kommentaaridest. Sõnavabadus Delfis, mida soovi(ta)takse tsenseerida,

UUDISED

on sisuliselt nii voores kui ka pahe. Seda kinnitab võitlus leimi ehk netivihavaenu vastu. Delfi kommentaatorite eripalgeline taust tingib kommentaaride ebahütlase taseme, mistõttu ka publitseeritav materjal kujuneb piltlikult öeldes kord aardelae-kast võetuks, kord peldikuseinalt mahakritseldatuks.

Soome Kirjanduse Seltsi esindaja Heli Kautonen käsitles ettekandes “Thematic Compendiums and Virtual Research Rooms – Outlining on-line service concepts for the digital collections of the Finnish Literature Society” (Temaatilised lühikokkuvõtted ja virtuaalsed uurimiskeskonnad – *on-line*-teenuse kontseptsioonide visandusi Soome Kirjanduse Seltsi digikogude tarbeks) digitaalkogude probleemistikku. Digiteerimine tähendab nii investeringuid uude tehnoloogiasse kui ka uute mõtteviiside arenguid. Ettekandja esitles kaht arvutiteeninduse kontseptsiooni, mis on loodud Soome Kirjanduse Seltsi osakondade (folklooriarhiivid, kirjandusarhiivid ja raamatukogu) tarvis. Esimene (temaatilised lühikokkuvõtted) rõhutab arhiivide ja raamatukogu kui teadmiste vahendajate professionaalset rolli, teine (virtuaalsed uurimisruumid) keskendub kogukondade tähtsusele teadmiste konstrueerimisel.

Kalev Jaago Eesti Ajalooarhiivist tutvustas oma esinemises “Saaga” võimalused suguvõsaloo täpsustamisel” digitaalkogu <http://www.eha.ee/saaga>, mis sisaldab eestlaste perekonnaloost traditsioonilisi arhiiviallikaid (praegu Eesti Evangeelse Luteri Kiriku (EELK) ja Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku (EAÕK) koguduste personaal- ja meetrikaraamatud). Näitetekstiks valis ta 1960. aastatel üles kirjutatud loo mõisniku sohipojast, mille paikapidavust ta analüüsis EELK Martna kirikuraamatute põhjal.

Eesti Põllumajandusmuuseumit esindanud Ell Vahtramäe tõi ettekandes “Välitöödel internetis. Netinimed” välja netinimede erinevad funktsioonid, mis on seotud kas isikuandmete, kontode jm turvamisega (salanimed), meiliaadressidega (meilinimed) või liikumisega foorumites, jututubades jt suhtlusringides.

Liina Paaes tutvustas ettekandes “Viipekeelsed inimesed virtuaalkeskonnas” tehnoloogilisi võimalusi, mis kergendavad kuulmispuudega inimeste suhtlemist (nt mobiiltelefoni SMS-teenus, e-mail ja veebikaamera). Internetikeskkonnas on kättesaadav ka kurtide jutu- ja muu pärimus, mida eksponeeritakse viipekeelsete videoklippide, karikatuuride, viipekeelest verbaalsesse keelde tõlgitud tekstinäidete või animatsioonidena.

Reeli Reinausi ettekanne “Pärimusliku ainese teke ja areng perekoolis ning selle avaldumisvormid” tõdes, et internetiportaali <http://www.perekool.ee> temaatilistes foorumites (peamiselt “Lapse ootamine”, “Sünnitus”, “Beebi”, ja “Lapse areng”) sisalduva pärimusliku materjali esinemisvormid ja suhtumine sellesse on mitmekeelsed.

Maili Pildi stendiettekanne “Sünnipäevapärimuse kogumisest perekooli internetifoorumites. Kogumismeetodite mõjust tulemusele ning uurimisvõimalustele” analüüsis välitöödel internetikeskkonnas <http://www.perekool.ee> kogutud materjale.

Esimese päeva lõpetas CD-andmebaaside esitlus. Liisa Vesik tutvustas Eesti rahvakalendri interaktiivset andmebaasi *Berta* ja Priit Lätti andmebaasi *Radar* (kultuuriloolise infoga rikastatud digitaalne Eesti põhikaart, kuhu koondatakse mitme valdkonna andmed). Mare Kõiva andis aru Eesti Kirjandusmuuseumi rahvaluuleuurijate tegemistest ja saavutustest lõppeval aastal.

Lumine seminaripaik. Andres Kuperjanovi foto 2005.

Teokas päev seljataga, suundusid konverentsist osavõtjad sumisevatesse vestlusringidesse, nautisid jõulupostkaardilist talvist loodust või kümblesid tünnisaunas.

Marju Torp-Kõivupuu Tallinna Ülikoolist käsitles ettekandes “Elektroonilised andmebaasid ning internet humanitaarteaduste õpetamise teenistuses ehk @-st blogideni” interneti osa pealinna ülikooli eesti filoloogია osakonna õppetöös. Ta tõi välja internetis leiduva ainese kui uurimismaterjali ja folklooriserveri Haldjas andmebaasid. Folkloorialased andmebaasid on paljudele tudengitele, kel pole olnud võimalik külastada Eesti Kirjandusmuuseumi arhiive, tänuväärseks alternatiiviks.

Karin Ruul Tartu Ülikoolist tutvustas ettekandes “E-õpe – uus võimalus” elektroonilise õppe seitset mudelit (suhtlusmudel, portfoolio, rühmatöövahend, õppematerjalide mudel, hindamismudel, haldamismudel, kogukonna tugevdamise mudel), nende plusse ja miinuseid ning tehnoloogilisi lahendusviise. Arvestades interneti ja arvutivõrkude tähtsust teabeallikatena julgustas ta õppejõude rakendama töös e-õppe võimalusi.

Tiiu Jaago vahendas ettekandes “Rahvaluule e-kursused: uudishimust kogemuseni” kogemusi e-õppe rakendamisel folkloristikakursuste läbiviimisel. Kursused viiakse läbi WebCT keskkonnas, mis võimaldab kujundada ja kuvada õpikeskkonda. E-õppe rakendamiseni on viinud nii rahvaluuleteaduse arengud (elektroonilised ajakirjad ja andmebaasid), rahvaluule eripära (e-keskkonnas saab esitada heli- ja videonäiteid ning pilte) kui ka kõrgkoolielu muutused (õpetamis- ja õppeprotsessi arengud, õppekavade uuenemine, tudengite elulaadi muutused).

UUDISED

Eesti Kirjanike Liidu Tartu osakonna esindaja Berk Vaher käsitles ettekandes “Kirjanduse ID: lugusid listidest” kirjandusliku taustaga listide siseelu. Ühel poolt on tegemist inimeste argisuhtlusega, teiselt poolt aga listiavalikkuse kirjaliku diskussiooniga. Keskustelu kandumisel listist väljapoole on tekkinud konflikte listide olemuse ja seal aset leidvate diskussioonide hea tooni piiride üle.

Aado Lintrop analüüsis ettekandes “Vana traditsioon, noored esitajad” Wolfgang Steinitzi handialaste tööde jutu- ja laulutekste. Enamasti ollakse veendunud, et autentsemat pärimust kannavad eakamad inimesed, kuid mitmed W. Steinitzi talletatud tekstid olid saadud Leningradi Põhjarahvaste Instituudi üliõpilastelt. Esinejat huvitas, kui head pärimusetundjad tudengid tegelikult olid ja milline on nendelt talletatud tekstide asend obiugrilaste folklooris. Ettekandes käsitleti võrdlevalt hantide karupeilaule ja nende usulis-mütoloogilist tausta ning Dimitri Tebitevi omaloomingulist lugulaulu *Lenin*. Ilmnes, et mõlemal materjalil leidis ühtlasegevusi nii poetilisel kui mütoloogilisel tasandil.

Tõnno Jonuks tutvustas ettekandes “Eksperimentaarheoloogiline projekt “Eesti muinasaja matmisviisid”” kolme 2005. aastal läbi viidud matuseeksperimenti ja nende tausta. Korraldusrühm viis läbi maapealse laibamatuse, laibamatuse kivikalmes ja põletusmatuse, tarvitades selleks koolnud koduloomi. Laipadele lisati eri materjalidest esemeid. Matmisprotsessi tulemused ehk eri matmisviisidel aset leidvad deformatsioonid talletati kronoloogiliselt.

Veiko Taluste, kes on ühtlasi mitmete dokumentaalfilmide looja, tutvustas sõnavõttus “Antropoloogiliste materjalide salvestamine elektrooniliste vahenditega. Järeltöötlus arvutis (montaaž)” ettevalmistusi välitöödeks, tehnilisi, sisulisi ja eetilisi probleeme, montaaži, salvestatud materjali järeltöötluse võimalusi arvutis, autentse ja autori isikliku nägemuse ühitamist, pildi ja heli suhtest tulenevat emotsionaalset

Pilk konverentsisaali. Andres Kuperjanovi foto 2005.

Aado Lintropi veebilehekülgedelt leiab informatsiooni, uurimusi ja välitööde materjale. Seekord analüüsib ta Wolfgang Steinitzi välitööde ainekku. Andres Kuperjanovi foto 2005.

värvingut. Videonäidetena esitati katkeid dokumentaalfilmidest Kihnu laulikust Virve Kösterist (*Laulud mere tagant*), hantidest (*Kodu kõrvalt ja Pimi jõe handid: uus põlvkond?*) ning Türgis elavatest eestlastest.

Aimar Ventseli ettekanne “Jakuudi virtuaalne miss. Internetist kohalikuks prominendiks” kirjeldas missivalimisi netis eksponeeritud fotode järgi. Konkursitulemused tehakse teatavaks reaalmaailmas, sest tiitlite jagamine on riikliku tähtsusega kultuurisündmus. “Miss Virtuaalne Jakuutia” on ka sponsoritele tõhus enesereklaami- ja riigivõimudele lojaalsuse demonstreerimise võimalus. Seega ilmneb antud näite puhul, et internet võib olla nii suhtlusvahend ja prestiižikogumise allikas kui ka riikliku tähtsusega keskkond, milles ristuvad erinevate huvirühmade teed ja eesmärgid.

Kaks konverentsipäeva osutusid sisutihedaks ja kuulajad said aimu, kui mitmekesiseid uurimisteemasid ja võimalusi pakub folkloristidele tänapäeval nii argiseks saanud virtuaalkeskkond ja üldse arvutitehnoloogia. Huviorbiidis võib olla virtuaalruumis viibiv inimene, virtuaalne suhtluskeskkond, arvutikeskkond kui ka välitööde teostusala või olemasoleva teadmise (nt andmebaasid) esitusruum.

Liina Paales

49. Kreutzwaldi päevad: 1905. aastat mõtestav aastakonverents

20. ja 21. detsembril 2005 Eesti Kirjandusmuuseumis peetud 49. Kreutzwaldi päevade teadusliku konverentsi teemaks oli 1905. aastal toimunu.

Sotsiaalsest, poliitilisest ja rahvuslikust aspektist Eestis 1905. aastal rääkis ajaloolane Tiit Rosenberg. Selle aja paiku kujunesid esimesed eestlaste parteid, kelle poliitilised sihid – demokraatia, rahvuslik enesemääramine ja kodanikuõigused – olid sarnased, kuid erinesid nõudmiste ulatus, võitlusvahendite vormid ja radikaalsuse aste. Baltimaade revolutsioonisündmusi iseloomustasid rahvusliku enesemääramise avaldused ja poliitiline separatism, relvastatud võitlus, revolutsiooniliste omavalitsuste loomine ning sotsialistlike parteide suur mõju. Perioodi historiograafia sai alguse vahetult pärast revolutsiooni, kuid endiselt puudub üldistav ja põhjalik laiem regionaalajaloolise haardega käsitlus tolle aja kohta.

1905. aastast kui väga olulisest aastast oma perepärimuses kõneles kirjanik Jaan Kaplinski, kelle vanaisa elas 20. sajandi algul Valgas, kus omavahel kohtusid ning suhtlesid väga erinevatest rahvustest ja erinevate vaadetega inimesed. Vanaisa pere käis muu hulgas läbi mitmete tuntud 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse kirjameestega, nagu perekond Murrik, Friedebert Mihkelson ja Juhan Lilienbach. Valga linn oma multikultuursuses väärib põhjalikumat uurimist, ehkki suur osa Valga koduloomuuseumi materjalidest on hävinud.

Peeter Olesk kõneles kirjanikest August Kitzbergist ja Oskar Lutsust. O. Lutsu majamuuseumis on praegugi väljas Kitzbergi büst, millesse rahvakirjanik omal ajal olevat peitnud pudeli kangemat. Arvatavasti ei ole ühegi eesti kirjaniku kodus teise kirjaniku kuju. See ei saanud ka siin olla juhuslikult, vaid O. Lutsu pidi tundma A. Kitzbergiga hingelist lähedust. Vallakirjutajana töötanud August Kitzberg on oma kirjeldustes väga täpne, sama võib öelda ka Oskar Lutsu kohta. Arvatavasti õppis ta seda A. Kitzbergilt ning seega oli kuju kaminal õpilase lugupidamisavaldus õpetaja vastu.

Kitzbergi-teemat jätkas kunsti- ja kirjandusteadlane Linnar Priimägi ettekandega “Mogri Märt – meie aja kangeline”. Ettekandja leidis, et eesti kirjanduse paradigma on valmis – ühest õpikust teise käsitletakse A. Kitzbergi kui kolmandajärgulist kirjaniku. Saksa kirjanduses oleks ta aga esimese suurusjärgu näitekirjanik. Näidendi *Libahunt* Tammaru Tiina problemaatika on ka kogu Euroopa seisukohalt tähtis ja ehtne. Teise olulise tegelaskujuna tõi esineja välja Mogri Märdi. Mõistmaks Mogri Märdi, peame minema A. Kitzbergi noorpõlvradadele, millest ta on kirjutanud teoses *Ühe vana “tuuletallaja” noorpõlve mälestused*. Mälestusraamatu ja *Kauka jumala* võrdlemisel tuleb välja, kelle iseloomujooni kasutas autor tegelaste loomisel. L. Priimägi tõdes, et Mogri Märt on kangeline ka meie ajal ja meie aja kiuste, kuid samas – kangeline ollaksegi ju kiuste (käsitlust saab lugeda 2005. aasta Loomingust nr 12).

Tulemuslikest uuringutest Riia arhiivides rääkis kultuuriloolane Vello Paatsi, kes esitles kuulajatele oma leidu – August Kitzbergi esimest teost *Äraneetud ja äratõugatud ehk Mis sõda ühes toob*. Kirjutis on inspireeritud 1863.–1864. aasta Poola ülestõusust, kuid jäi pärast tsenseerimist teemavaliku tõttu avaldamata. Eestlaste lõunanaabrite juurest leidis uurija ka 19. sajandi rahvusliku liikumise suurmehe Carl Robert Jakobsoni käsikirjalisi noorpõlvetõid, mis samuti tsensuuri nõudmiste taha takerdusid.

Viidates Mardi Valgemäe artiklile “Mitte Koidula, vaid Jakobson” nõustus ettekandja, et eesti draamakirjanduse rajajaks tuleks lugeda hoopis C. R. Jakobsoni ja tema eesti-keelset näidendit *Uno ja Salme ehk Kadunud vahesein*. Käsikirja lükkas tagasi Peterburi tsensuurikomitee. Pärast näidendi muutmist saatis C. R. Jakobson selle 1870. aastal Riiga, kuid tsensor paigutas käsikirja arhiivi, kuhu see ka jäi. Hiljem ilmus ümber-töötatud variant teise pealkirja all. Edasist uurimist vajaksid muutused tsensuuris, kuid uut oleks ilmselt leida ka Eesti näitekirjanduse algusaegade kohta.

Päeva viimase ettekande “Kreutzwaldi sajand uue meedia ajastul” pidas Marin Laak. Ettekandja iseloomustas ettekande materjali märksõnadega interaktiivsus, hüperaktiivsus, digitaalsus, hajusus ja virtuaalsus ning tutvustas Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolise arhiivi ja arhiivraamatukogu ühistööna sündinud värsket projekti *Serviti*, mis sai alguse 2003. aastal Friedrich Reinhold Kreutzwaldi sünniaastapäeva näitusest. Projekt pakub võimaluse töötada välja klassikaliste teadmiste uusi esitlusemudeleid, mis oleks sillaks vanemate kirjandusuurijate ja uue põlvkonna vahel. *Serviti* (Suure eesti rahvuseepose virtuaal-intertekstuaalne illustratsioon) dünaamilisel ajateljel on kajastatud eepose *Kalevipoeg* kirjapanija F. R. Kreutzwaldi elu ja looming ning samal ajal toimunud sündmused Eestis ja maailmas. Tulevikus vajab programm tõlkimist teistesse keeltesse, et see muutuks eesti ajaloo ning kultuuri tutvustajaks ka välismaal.

Konverentsi teist päeva alustas keskaja uurija Linda Kaljundi ettekandega “Hingejõu ilmed või meelehaigus: mäss Eesti ajalooteadvuses ja selle keskaegsetes tüvitekstides”. Osutades rahvusliku ajaloomälu kujunemisele eri tüüpi tekstide, rituaalide, rahvusmaastiku mäluaikade jmt koosmõjus, käsitas esineja mässu korrastava elemendi ja tuumikmotiivina, mille ümber on olulisel määral organiseeritud Eesti traumaatilise loomuga ajaloomälu struktuur. Mässukaanoni arhetüübiks on muistne vabadusvõitlus, seda jätkavad saarlaste ülestõusud 13. sajandi teisel poolel, eriti eredalt Jüriöö ülestõus, ning triumfina mässu edasiareng sõjaks – Vabadussõda jne. Samale järgnevusele osutab viimaks ka termin *laulev revolutsioon* 1990. aastatel. Et kaanon sõltub olulisel määral kaasaja vajadustest, näitab muu hulgas seegi, et taasiseseisvumisajal on 1905. aasta sündmused nende sotsialistlike konnotatsioonide tõttu sellest sageli välja või vähemalt piiri peale jäänud. Peamiselt Henriku Liivimaa kroonika, Liivimaa vanema ja noorema riimkroonika näiteil väitis esineja, et kuigi Eesti ajaloomälu eristab jõuliselt oma ja võõra ajaloo, tuginevad rahvuslik enesekirjeldus ja identiteet oluliselt just nende “võõraste” tüvitekstide poetikale ja retoorikale. Ettekujutus muistsest vabadusvõitlusest on sündinud suuresti sellest, mil viisil rahvusromantilisest kirjanikud keskaegsete kroonikute tekste lugesid ja mõistsid. Ristisõjaretoorikast on üle kantud terav oma ja võõra, kristlaste ja mittekristlaste vastasseis (mis omakorda põhineb Iisraeli rahva kõrbeteekonna ja paganarahvastega peetud võitluste, aga ka Kristuse, apostlite ja pühakute paganate seas aset leidnud misjoni ja martüüriumite kordamisel ja jätkamisel), ordu retoorikast pärineb Taani kuninga süüdistamine suures ahnuses. Samuti saab vabadusvõitluse jutustuse oluliseks elemendiks vägivaldse, julma vaenlase – ristirüütli, orduvenna, mustakuuemehe, mõisahärra – kuju. Kujuneb välja omalaadne sama metafoorikat kasutav paralleeltekst keskaegsete kroonikute jutustusele vägivaldsetest kokkupõrgetest paganatest barbaritega. Nii ristisõdade kui ka Jüriöö ülestõusu sündmuste puhul on ajaloomälu võtnud omaks kroonikute sagedased väited, et eestlased tapsid (või üritasid

UUDISED

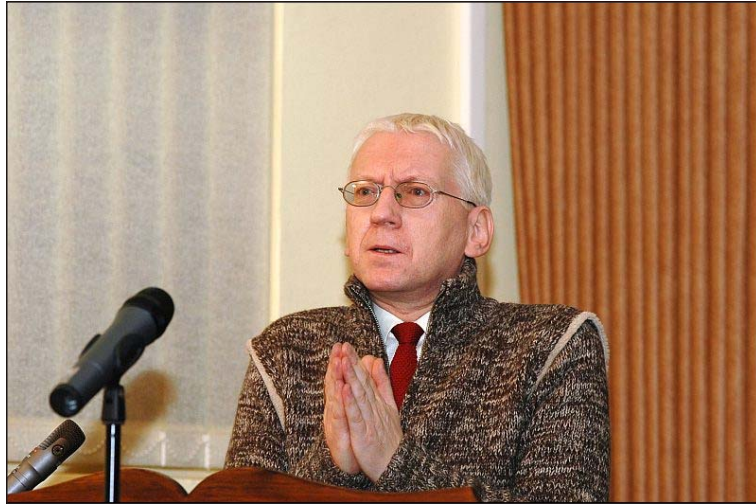

Publik tunneb end mõnusalt. Alar Madissoni foto 2005.

tappa) “kõik kristlased” või “kõik sakslased”, ning eesti ajalooteadvuses ja -teaduses on seda tõlgendatud otsustava katsena võõras võim maalt välja lüüa. Ehkki see lähenemine avaldas Eesti ajalookäsitluse loomisele kahtlemata positiivset mõju, oleks praegu aeg otsida erinevaid tõlgendusvõimalusi, mis osutuvad ka meie identiteedi arengu mitmekesisusele.

Aado Lintrop kõrvutas ettekandes “Uhkest laevast Petropavlovskist, revolutsiooni kuulutajast” Jaapani sõja ajaloo fakte Eestis ilmunud leheteadete ja konkreetsete salvidega selle teemalistest riimilistest rahvalauludest, mis kajastavad sündmusi üsna täpselt kronoloogilises järgnevuses. Analüüsinud esmalt põhjusi, miks laulud algavad alles Petropavlovski põhjaminekuga (13. aprillil 1904 uue kalendri järgi), mitte sõja tegelike algussündmustega veebruaris, tõdes esineja, et Jaapani sõja laulude loomist koduse külalaulu mudeli järgi (tekstides esinevad konkreetsed nimed ja sündmused) võimaldasid just ajakirjanduses ilmunud sõjateated ning et põhimõtteliselt võidi neid laule peale Eesti luua ka sõjaväljal, sest sõduritele saadeti Eestist rohkesti pakke, sh ajalehti. Käsitledes erinevusi sõjalaulude ja nn revolutsioonilaulude vahel, leidis esineja, et arvatavasti on viimased tekkinud üsna kohe pärast 1905. aasta veriseid sündmusi (sellele viitab muu hulgas tekstide rabeledus ja emotsionaalsus) ning et tõenäoliselt on nende aluseks saanud sõjalaulu vanem versioon (loodud enne 1905. aasta detsembrit). Muidugi võis revolutsioonilaul pärast omakorda sõjalaulu mõjutada. Rohked ümberkirjutusvead mitmetes kirjapanekutes viitavad tekstide osalt kirjalikule levikule.

Tiiu Jaago kõrvutas oma ettekandes “Maha lastud kui revolutsionäär: 1905. aasta sündmuste ohver lugude tegelasena” kahe mehe – Mihkel Keremanni (Jõhvi) ja Bernhard Laipmanni (Vigala) saatuse kirjeldamise viise ja allikaid (kirikumeetrikad, ajalooline traditsioon, kirjandus, perepärimus ja intervjuud). Esineja osutas ilmekalt lahknevustele vaatenurkades ja ideoloogiates, eriti mahalaskmist puudutavas: nt heroiline kirjeldus B. Laipmanni loos pärineb vene kirjandusest, Aino Kallas olevat seda

Meie aja kanelane ja Linnar Priimägi. Alar Madissoni foto 2005.

kuulnud Ants Laikmaalt; perepärimuses jällegi kajastub ka mahalaskmisele järgne-
nu, surnukeha kirjeldus jm. See, kui kaugele jutustamises minnakse, kuhu asetatak-
se filtrid, sõltub kogukonna taluvuspiiridest, kusjuures tegelikkusest eemalduv vorm
aitab taluda sisulisi koledusi.

Mare Kõiva kõneles Jaan Roosi jt mälestustele toetudes Põltsamaa lossihoovis
toimunud mustsaja karistusaktsioonist, sellele eelnenud revolutsioonisündmustest
(jaanipäev Alavere külas, Aleksandri linnakooli õpilasrahutused jne) ning neid akti-
veerinud tegureist (nt muutunud toon ja suhtumised Jaapani sõja leheteadetes). Esi-
neja tõi näiteid kätemaksumotiivide domineerimise ja n-ö suuremate, poliitiliste mo-
tiivide kõrvalejätmise kohta (lasti maha hobusevargad ja salakütid, aga ka need, kes
olid esitanud kaebusi mõisnike peale).

Marju Kõivupuu näitas oma ettekandes “Aasta 1905. Jõulud Eestis ja muidugi – Vi-
galas”, kuidas igal ajastul (de)konstrueeritakse kangelasi vastavalt ajastu vaimule: päri-
muslik motiiv talupojasoost eesti haritlasest, kes peksukaristuse valib asemele surma,
on leidnud koha Aino Kallase novellis *Bernhard Riives*, Eesti jaoks murrangulistel
1992. aastal Tallinna Draamateatris lavastatud tema samanimelises näidendis ning Mark
Soosaare 1980. aastal valminud filmis *Jõulud Vigalas*, kusjuures B. Laipmanni võidakse
näha kord ateisti, kord kannatava Kristusena, kes ohverdab end Vigala rahva eest (film
ise sai ebasoovitavate vihjete tõttu kristlikele jõuludele olla valmimise järel ekraanil vaid
kolm nädalat). Rahva kollektiivne mälu ei näi vajavat mitte niivõrd ajaloolist faktitõde,
kuivõrd müüditõde. 2005. aasta kevadel Läänemaal Tiiu Kulli (kaitses Tallinna Ülikoo-
lis ettekandja juhendamisel bakalaureusetöö) läbi viidud küsitluse tulemusel saab väita,
et tänapäeva kohalikus ja perepärimuses ei kajastu mitte lugu 1905. aastal Läänemaal
toimunud tegelikest sündmustest, vaid just filmist pärit lugu.

Helen Hanni, Kadri Tamm

Presidendi rahvaluulekogumispreemiad ja arhiivi kaastööd 2005. aastal

On heaks tavaks saanud, et Eesti Vabariigi presidendi rahvaluule kogumispreemia saajaid on kaks erineva põlvkonna esindajat. Tartu Ülikooli eesti ajaloo eriala üliõpilane Jüri Metssalu (sünd 1981) on oma koguja- ja uurijateed alustav noor mees, Keilas elav ja töötav Tiit Birkan (sünd 1938) juba mõndagi läbi elanud ja kogenud inimene. Nende kahe mehe kogutu põhjal Eesti Rahvaluule Arhiivi jäänud jälg vahendab kahte erinevat vaadet elule.

Jüri Metssalu ettevõtmine – koguda kohapärimust oma kodukohas Raplamaal ja kaasata teisigi noori sedasama tegema, et avastada väiksele rahvusele olulist pisikest ajalugu uuel moel ja anda sellele värske tähendus oma kaasajal – on veidi idealistlik. Samas on see vastujõud üldisele globaliseerumisele ja sellest johtuvale kultuuri ühtlustumisele.

Folkloor, selle loomise mehhanismid, kogumise suunitlused ja eesmärgid, tõlgendamise teed ja viisid on paratamatult seotud üldise ideoloogia ja identiteediotsingutega. Tagantjäre analüüsides ei ole kahtlustki, et 1920.–1930. aastate Eesti rahvuslik ideoloogia ja Eesti püüdlus pääseda mitte ainult Euroopa, vaid taas Põhjamaade sekka, andsid Oskar Looritsale idee loosungi “Vanavara kultuuriloo teenistusse!” püstitamiseks. O. Looritsa tollase projekti raames kogutud ja *Endis-Eesti elu-olu* kaante vahel kirjastatud jutud räägivad näiteks mh ka sõbrakaubandusest ning vapratest ja kavalatest randlastest, kes sõbralikul Gotlandil või Soomes käiakivide, raua või soola järel käisid. Vajadus niisuguse idealiseeritud pildi järele rahvuslikust ajaloost oli tollal lihtsalt olemas, nii nagu praegu on olemas vajadus lokaalse vastujõu järele globaliseerivas kultuuris. Jüri Metssalu ja ta kaaslaste poolt 23 Raplamaa külas lindis-

Laureaadid Jüri Metssalu ja Tiit Birkan koos presidendipaariga. Alar Madissoni foto 2005.

Musitseerib ansambel Liinatsuraq Paul Hagu juhtimisel. Alar Madissoni foto 2005.

tatud 45 tundi ja kirja pandud enam kui 160 lehekülge kohajutte, nendega põimuvat teavet mälupaikadest, toponüümikast, aja-, isiku- ja kultuuriloost on noore koguja ning uurija kena algus.

Tiit Birkan on saatnud Eesti Rahvaluule Arhiivile oma üleskirjutusi 1981. aastast. Selle aja jooksul on ta vastanud mitmele arhiivi saadetud küsitluskavale (rahvaarstid ja rahvameditsiin, lastemängud, kuulmis- ja nägemispuuetega seotud uskumused ja jutud, jõulud, tänapäeva muistendid jm), aga saatnud ka veerand sajandi jooksul meenunud ja kõrva hakanud *folk-lori*, nagu ta ise kena korrapärase käekirjaga tähistatud vihikute peale on kirjutanud. Seda materjali on vahel olnud väike vihutäis, vahel mitu, vahel sadakond lehekülge. T. Birkan ise kirjutas 1991. aastal oma materjali kaaskirjas:

Ka seekord on mul teile üsna vähe midagi saata. Rahvaluulet teadlikult kogunud pole ma kunagi. Üht-teist on meelde jäänud vanaema arvukatest pajatustest. Tema teadis tõesti palju laule, lugusid ja toredaid ütelsusi ning oleks olnud mõnele rahvaluulekogujale kullasooneks. Ise pärines ta Rohuneeme randlaseperest. Hiljem ostis vanaisa Järvamaale talu ja kolis sinna. Nad mõlemad jäid Siberi mulda. Kümnekond aastat tagasi sanatooriumis viibides hakkasin vanaema ütelsusi kirja panema ja sain oma üllatuseks terve märkmikutäie. [---] Kõik kirjapandu ei pärinenud mitte ainult vanaemalt – tehnikumis õppides ja metsakorraldajana töötades puutusin kokku paljude inimestega ja panin ka nendelt kuuldu kõrva taha.

Tõepoolest vahelduvad laulud juttude, kõnekäändude, vanasõnade või usundi- ja kombekirjeldustega, mis jätab esmapilgul juhusliku mulje. Kui aga süveneme tema kirjutatu sisusse, näeme pärimustekstides peegeldumas Tiit Birkani enda elu, saatust

UUDISED

ja ka aega, mil ta need tekstid üles tähendas. Küllap imetusväärne mälu ja rahvapärane loomingulisus aitas Tiit Birkanil taasluua oma vanaemalt kuulnud rahvatarkuse. Vanaema suri Siberis siis, kui Tiit oli 11-aastane. Vahest need noore poisina kaugel võoral ja ebasõbralikul maal üle elatud uskumatud kannatused aitasid lapsepõlvemälestustel ja vanaema juttudel kuidagi eriliselt eredalt mälus püsida. Talletus võluvalt ehtsaid muinasjutte, muistendeid, ravitsemisoskusi, lastelaulule, sanditamislaule, naljandeid, rahvapäraseid ütlemisi jpm. Tiit Birkan kirjutab iseloomustab hea huumoritaju. Tehnikumis õppides ning metsakorraldaja, geodeedi ja looduskaitseinspektorina töötades talletus maskuliinsemat laadi nalju ja jahimehejutte. 1980. aastate lõpust ja 1990. aastate algusest on Tiit Birkan kaastöödest tunda tahtmist uues Eesti ühiskonnas sõna sekka öelda, on märgata minevikus mõndagi kogunud ja näinud mehe kriitilist hoiakut Eesti elu suhtes. Niisugune ühiskondlik-poliitiline hoiak saab väljenduse poliitilistes anekdootides, pajatustes metsavendadest, etnilises huumoris, uuemas rahvalaulus, paroodiates, aga ka satiirilisse suunda kalduvas värsiloomingus.

Tiit Birkan ise on öelnud oma Kultuuri ja Elu 2003. aasta sügisnumbris ilmunud juubeliintervjuus "Tiit Birkan – lihvimata kalliskivi sahtlist" Margit-Mariann Koppelile oma luuletamisvajaduse, aga küllap ka rahvaluule üleskirjutamise kohta, sest ta on osanud need kaks ühitada:

Inimene on nagu anum, ta kogub muljeid eluaeg ja lõpuks saab anum täis ja hakkab üle ajama. Siis saab inimesest kas kirjanik, luuletaja, külalaulik, anekdoodirääkija või muu selline.

Tiit Birkan on saatnud ERA-le ühtekokku veidi üle 800 lehekülje käsikirjalisi üleskirjutusi.

Eesti Rahvaluule Arhiiv täienes 2005. aastal paljude esiletõstmist vääriivate kaastööde võrra: Tartu Ülikooli õppejõud Risto Järv andis üle Setumaal Meremäel koos 11 üliõpilasega kogutud ja korraldatud rahvaluulematerjali 35 minidiskil, Taisto Raudalainen hulga aastatel 1998–2002 Ingerimaal salvestatud materjali, Jaan Malin tõi mitmesugust varasematel aastatel kogutud pärimust, Maimo Hõbesaar Hiiumaalt andis üle neli helikasseti Hiiumaalt salvestatud laulude, mängude, usundi- ja kombekirjeldustega, Maret Lehto heli-, foto- ja käsikirjalist materjali Muhu rahvalaulikust Kõue Liinast ja Tallinna muhulaste folkloorirühmast Munukesed, Lembi Sepp kaks helikasseti Rapla kihelkonna kohapärimusega, Koidula Ameerikas kaks kodu-uurimuslikku käsikirja ning Antti Ilomets 14 laulikut ja salmikut aastatest 1916–1960.

Siinkohal on ehk sobilik veel kord meelde tuletada Eesti Rahvaluule Arhiivi asutaja Oskar Looritsa sõnu, mis ta lausus siis, kui käis 1934. aastal riigivanema jutul sooviga leida mingitki ühiskonna tunnustust arhiivile vabatahtlikult kaastööd teinud inimeste tööle. O. Loorits nimelt arvas, küllap tolele ajale omasel pateetilisel moel, et *kogujatena ei vääri tunnustust mitte ainult kõrgema astme vaimuaristokraadid, vaid rahva enda seas puhtamini säilinud idealistid*. Täna on see tunnustus olemas, aga samas ei ole midagi ka muutunud, sest ka 2006. aastal on rahvaluule kogumine endiselt idealistlik tegu.

Eda Kalmre